

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ – ОДИН З ВАЖЛИВИХ ВЕКТОРІВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Стаття присвячена проблемі свободи вираження поглядів. Особлива увага приділяється аналізу права на свободу вираження поглядів у різних соціальних площинах. Виділяється основа свободи вираження поглядів – демократія, як першочерговість у відносинах суспільства та держави в системі міжнародних відносин так як саме демократія виступає головним критерієм сподоби слова, думки, ідей, поглядів.

Ключові слова: свобода вираження поглядів, демократія.

Постановка проблеми. Проблема свободи вираження поглядів завжди було актуальним питанням: обговоренням всією світовою спільнотою. Можливість вираження поглядів є продуктом мислення, який дає можливість пізнання як навколишнього середовища так і себе. Свобода судження характеризує духовну свободу кожної людини, її внутрішній світ. Погляди та думки лежать в основі будь-якої діяльності кожного обумовлюючи її соціальну активність, взаємовідносини з іншими у суспільстві та державі. Ідея свободи вираження поглядів завжди була у центрі Європи. Неодноразово піднімалося питання про громадянські, політичні та духовні свободи. Коли мова заходить про справедливий розвиток суспільства, то поняття свободи вираження поглядів стають невід’ємними та ключовими.

Право на свободу вираження поглядів визнане одним із основоположних прав людини, так як, саме це право підтримує гідність людини, що дає можливість бути ключовим критерієм всіх інших прав та видів свобод.

Питання свободи вираження поглядів є особливо актуальним і для нашої держави, а саме протягом останніх дванадцяти років — із набуттям незалежності України у 1991 р., після ратифікації Конвенції про захист прав і основних свобод людини, а головне із прийняттям Основного закону - Конституції. І нині ж залишається на порядку денному завдяки актуальності даного питання враховуючи постійний рух вдосконалення до демократичного розвитку нашої країни.

Ступінь наукової розробки проблеми. Визначення змісту та характеру права на свободу вираження поглядів знайшли своє відображення в загальнотеоретичних та практичних дослідженнях Моніки Маковей, Олени Чефранової та Іренеуша Камінські. Серед вітчизняних дослідників окремі аспекти свободи вираження поглядів та її проблеми висвітлені А. Полешко, Н. Раданович, Н. Петрова, В. Лутковської, А. Колодій, А. Олійник та інших.

Мета статті полягає в тому, щоб розглянути особливості свободи вираження поглядів у різних площинах.

Виклад основного матеріалу. Загальнови-знаним трактування поняття «свобода» стало благо. Право на свободу вираження поглядів є однією із головних основ та умов розвитку кожної людини та суспільства в цілому.

Свобода вираження поглядів – можливість самостійно вибирати вид та міру своєї мовної поведінки, а саме висловлювати ідеї, погляди, думки, яким чином це робити і в повному об’ємі розуміти значимість заявленого. Так як, свобода вираження поглядів може розглядатися як позитивом так і негативом [4, с. 213].

Відповідно до норм міжнародного права кожна людина має право на свободу виявлення поглядів за рахунок одержання і поширення інформацій та ідей без втручання держави незалежно від її кордонів. Свобода вираження поглядів виступає важливою складовою розвитку суспільства так як вона є необхідною умовою для функціонування демократії та для участі спільноти у процесі прийняття різних рішень, які викликають суспільний інтерес [1, с. 5].

Свобода в умовах демократії це свобода вираження поглядів у релігійних, політичних, моральних, наукових та інших сферах. Судження виражаються у свободі слова, думки, друку, як особисто так і в організованій суспільній діяльності.

Громадянин будь-якої країни не може повноправно приймати участь у демократичному житті держави та суспільства у цілому, якщо у нього не має необхідного доступу до інформації та можливості вираження своїх поглядів [4, с. 25].

Загальна Декларація прав з людини Організації Об’єднаних Націй 1948 року визнана першовладним документом, захищаючи основні прав та свободи людини. Відтак, вона стала моделлю для інших систем в різних частинах світу, особливо для Європи.

Остання одна із перших регіонів, яка почала досконало досліджувати питання права свободи вираження поглядів та приймати відповідні заходи для вирішення всіх наріжних проблем у цій галузі.

Основною діяльністю західноєвропейських держав стало заснування 5 травня 1949 року у Лондоні Ради Європи. Основними цілями якої стали: захист демократії і верховенства закону та захист прав людини. До розпаду Радянського Союзу Рада Європи об'єднувала 23 країни, згодом приєдналися нові демократичні держави Центральної та Східної Європи. На сьогоднішній день членами даної організації становлять 46 держав.

Серед численних конвенцій прийнятих Радою Європи особлива роль відводиться Європейській Конвенції про захист прав людини та основних свобод, яка була підписана 4 листопада 1950 року і вступила у силу 8 вересня 1953 року. Європейська Конвенція є важливою формою вираження відданості країн-членів Ради Європи демократії, миру та справедливості, а особливо дотриманню фундаментальних прав та свобод всіх людей, які проживають в їх країнах.

Конвенція про захист прав людини та основних свобод відіграє важливу роль щодо забезпечення та розширення права на свободу вираження поглядів. Стаття 10 даної Конвенції зазначає: «Кожна людина має право на свободу вираження поглядів. Дане право включає в себе дотримуватися своїх поглядів та свободу отримувати і розповсюджувати інформацію та ідеї без будь-якого втручання з боку державних органів в незалежності від її державних кордонів [11].

Отже, відповідно до даної статті, право на свободу вираження поглядів складається із трьох компонентів: дотримуватися своїх поглядів та отримувати і передавати інформацію, ідеї. Право на свободу вираження поглядів виступає єдиною константою, але на практиці право мовця, слухача та третіх сторін можуть один від одного відрізнятись і навіть вступати в супереч. Тією ж статтею пунктом 2 передбачені обмеження здійснення основного права: шляхом правомірного обмеження права на свободу вираження поглядів. Основна умова такого обмеження має бути передбачена законом на основі демократичних принципів в умовах захисту національної безпеки, територіальної цілісності країни, забезпечення суспільного правопорядку в цілях запобігання безладдя та злочинів, а також захисту інших прав та охорон здоров'я. Тобто, право на свободу вираження поглядів є нормою, а будь-яке обмеження є виключенням [2, с. 4 - 6].

Відповідно до Конвенції право на свободу вираження поглядів передбачає індивідуальну самореалізацію, розкриття правди та запобігання помилок, ефективну участь у демократичному розвитку держави, заохочення толерантності, взаєморозуміння та запобігання конфліктів.

Отже, відповідно до вищевикладеного, «демократії» займає пріоритетне місце у прецедентному праві Європейського Суду з прав людини щодо статті 10. Головним лейтмотивом прецедентного права вважається збереження демократичних принципів за рахунок проведення відкритих дебатів з питань, які представляють собою суспільний інтерес [6, с. 32].

Європейська Конвенція про захист прав людини та основних свобод чітко не фіксує людської гідності, як визначне право, але воно входить у загальні принципи та цілі даної Конвенції. Саме тому, право на свободу вираження своїх поглядів має не наносити негативу на гідність людини та очорнення її як особистості, так як ображення також є фактом негативу на людську гідність.

Право на свободу вираження поглядів поширюється на численні області свободи ідей, інформації та думки. По-перше, це стосується свободи вираження поглядів у політичних дебатах, як основи демократичного розвитку спільноти. У політичних дебатах вагому роль відіграє преса, виконуючи роль «охорони порядку», журналісти повідують та коментують діяльність політичних інститутів, а особливо політичних діячів. Більш того, засоби масової інформації, в силу своїх засобів дуже швидко доносять інформацію до слухачів. Вони створюють арену для обміну поглядами. Так як журналіст виступає в ролі автора тих чи інших висловлювань, має бути розуміння рівня відповідальності стосовно не порушення права на честь та гідність іншої сторони. Відповідно до даного факту Європейський Суд з прав людини у справі Обершлік (Австрія) наклав на журналіста штраф за ображення політичного діяча. Суд наголосив на тому, що необхідно забезпечити мінімальний стандарт політичних дискусій, котрі необхідні для того, щоб дебати не переходили етичну межу. Але треба також, зазначити і той фат, що існують випадки, коли образа може мати місце в умовах провокації. Європейська практика нараховує приклади винуватості політичних діячів щодо порушення статті 10, коли мова йде про ущемлення прав, наприклад, певних кіл [2, с. 9 - 10].

Наступна сфера свободи вираження поглядів стосується авторитету правосуддя. Належне функціонування правосуддя є безсумнівно, пи-

танням, яке має суттєве публічне значення. І в цих умовах висловлювання мають супроводжуватися широкими захисними гарантіями. Європейський Суд вводить захисні дії щодо обвинувачення судді, не етичних висловлювань в адресу Суду в цілому або знущання над підсудними. Більш того, Європейський Суд неодноразово заявляв про те, що діяльність суддів та їх особистість піддається критиці в умовах публічних процесів, саме тому, вони повинні дотримуватися спокою та ділової етики. Також, Суд робить наголос на те, що судді не мають піддаватися впливу засобів масової інформації. Прийняття рішення має бути обґрунтованим враховуючи всі обставини справи [2, с. 12 - 15].

Досліджуючи право на свободу вираження поглядів правосуддя можна зазначити, що необхідність захисту авторитета правових інститутів може бути важкою, так як, суддя, наприклад, веде активну діяльність у політичній партії і відтак він сам піддає небезпеці незалежність та неупередженість органів правосуддя. В цих умовах політична активність порушує довір'я суду. Особа юридичної професії зобов'язана себе вести відповідним чином, що слугує формуванню та збереженню суспільної довіри щодо правосуддя. В цьому випадку, коли, дана особа виступає у засобах масової інформації, наприклад, від себе, має це робити по суті та повною відповідальністю та дотримуючись гідності юридичної професії. Все, що вона може заявити про себе, може розцінюватися, як від органів правосуддя.

Чергова галузь права на свободу вираження поглядів – охорона розголошення відомств. В сучасному світі можна спостерігати видання публікацій, мемуарів агентів, наприклад розвідної служби, які носять секретний характер. В даному випадку практика Суду показує, що дійсно відповідно до статті 10 Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод можливе накладення обмежень превентивного характеру, але в той же час Суд виносить рішення щодо проведення перевірок та розслідування щодо діяльності структурного підрозділу колишнього агента. Більш того, винесення рішень в таких справах Суд встановлює обставини, щодо відомств, які розголошуються, а саме: вони знаходяться під грифом секретно чи ні. Провіряється сам об'єкт чи суб'єкт, який розголошував дану інформацію: наявність судової заборони. Враховуючи всі ці обставини Суд виносить відповідно рішення щодо захисту права на свободу вираження поглядів [1, с. 32].

Досліджуючи дану тематику поступово постає питання щодо права на свободу вираження поглядів стосовно свободи вираження поглядів поліції та збройних сил. Європейський Суд заявив, що стаття 10 не зупиняється на порозі казарми і охороняє особистий склад збройних сил. Армія збройних сил та поліції повинна допускати в свою сторону критику, висловами солдат, якщо вони не супроводжуються закликами до порушення порядку дисципліни. Однак, існують виключення щодо прав на свободу вираження поглядів, якщо це націлено на усунення дійсної загрози військової дисципліни без якої армія не може повноцінно функціонувати.

Існуючі правила не можна застосовувати для перешкоди дотримання права на свободу вираження поглядів, навіть тоді, коли вони направлені проти інституту армії та поліції. Суд наголошує на тому, що свобода вираження поглядів армією та поліцією піддається обмеженням для забезпечення загальних інтересів. В силу специфічних завдань щодо підтримання правопорядку та безпеки, які виконують дані інститути на них накладаються певні обмеження.

Сьогодні актуально постає питання щодо свободи висловлення своїх поглядів у сфері мистецтва, а саме: право на свободу вираження художніх поглядів. В даному випадку Конвенція прямо не говорить про свободу художнього вираження. Суд неодноразово заявляв, що творчість є свободою висловлювань своїх поглядів, але втручання має масти місце, хоча лише в умовах виключення, так як мистецтво має лишатися вільним і не бути піддад будь-яким обмеженням. Практика Суду показала, що рішення, які були винесені не на користь митців полягали у тому, що був порушений факт охорони моральності, так виставка, яка містила у собі шокуючі роботи, а доступ до них мали всі без винятку, враховуючи і дітей.

Аналізуючи статтю 10 даної Конвенції необхідно зазначити, не мало важну сферу щодо свободи вираження поглядів, а саме: право на свободу вираження поглядів щодо організацій радіо-телемовлення та друкованих видань. Відповідно до Європейської Конвенції Суд заявив, що засоби масової інформації є вагомим критерієм демократичного та прозорого процесу розвитку будь-якого суспільства. Але усяке мовлення та друковане видання повинно мати відповідну ліцензію на надання таких послуг. Це означає, що деякі обмеження допустимі у засобах масової інформації для дотримання пункту 2 статті 10 [7, с. 35].

Питання щодо прав на свободу вираження поглядів не обійшов осторонь Організація з без-

пеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), раніше називалася Народою з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ). Її було започатковано як політичний консультативний орган, до якого ввійшли країни Європи, Центральної Азії та Північної Америки. В січні 1995 року вона набула статусу міжнародної організації внаслідок розпочатого у 1972 році процесу НБСЄ, у 1975 році було ухвалено Гельсінський Заключний акт. Цей документ охоплює широке коло стандартів міжнародної поведінки та зобов'язань, що регулюють відносини між державами-учасницями, заходів зміцнення довіри між ними, особливо в політично-військовій сфері, а головне поваги до прав людини і основних свобод.

Відповідно до розділу VII Повага прав людини Заключного Гельсінського Акту 1975 року країни-учасниці зазначають повагу до прав людини, а особливо свободу поглядів та думки незалежно від раси, статі, мови та релігійних переконань, так як саме вони витікають від гідності притаманній особистості і виступає суттєвою умовою для вільного та повного її розвитку. Країни-учасниці, також, заявили про значення права на свободу вираження поглядів, як основу справедливості, миру та благополуччя. Народа з безпеки та співробітництва наголошувала на тому, що необхідно полегшити свободу розповсюдження інформації та обмін ідеями і з іншими країнами, що призведе до будівництва міцної Європи. На той час, мова, в першу чергу, йшла про усні (лекції, круглий стіл, семінари, симпозіуми та багатосторонні зустрічі), друковані (періодичні та неперіодичні газетні видання) та радіо і телемовлення (збільшення об'єму передач із різносторонньою формою подачі інформації).

Отже, після закінчення страшних та кровопролитних війн права людини стають центром будівництва нової демократичної Європи в якій пріоритетне місце відводиться свободі вираження поглядів. В цей час піднімається завіса щодо участі суспільства у державних справах. Країни-учасниці дійшли згоди щодо залучення засобів масової інформації до переговорів, які відбуватимуться на вищому рівні для масового інформування спільноти в умовах побудови нової демократії. Починається активна робота створення прес-центрів та відповідних закладів роботи щодо висвітлення інформації, яка носить всезагальний інтерес.

НБСЄ заявила, що кожна людина має право на свободу вираження своїх поглядів, включаючи право на вираження своєї думки та переконань. Дане право включає в себе дотримання своїх поглядів, отримувати та розповсюджувати

інформацію без втручання органів державної влади, обмеження можливі відповідно до міжнародних стандартів [10].

Організація зобов'язується слідкувати за дотриманням прав на свободу слова з метою мати можливість обговорення існуючих проблем, які існують та виникають у суспільстві. Незалежність та плюралізм інформації виступає надзвичайно важливим для вільного та відкритого суспільства, забезпечуючи підзвітність органів державного управління.

На сьогоднішній день ОБСЄ одна із головних гравців у європейському регіоні щодо дотримання умов прозорості та свободи вираження поглядів, яка оперативно реагує на випадки недотримання країнами-учасницями даного принципу. Особливого значення ОБСЄ набуває під час проведення виборів у країнах.

На даний час ОБСЄ занепокоєна проблемами тероризму та ролі свободи вираження поглядів. Активно проводиться робота щодо недопущення масових проявів агресії, а саме: расизму, шовінізму, ксенофобії, антисемізму. Право на свободу вираження поглядів не повинна порушувати права меншин релігійних, мовних, культурних та інших груп.

Країни-члени ОБСЄ працюють в напрямі посилення розроблення нових норм, які б не давали можливості використовувати свободу слова та інформації в цілях терористичної діяльності. Більш того, наголошується на тому, що необхідно вживати певні дії, які вносили б обмеження на свободу вираження поглядів з метою усунення пропаганди з боку окремих осіб так і груп на користь тероризму [9, с 40].

Сьогодні диктує свої умови свободи висловлення власних поглядів. Якщо раніше провідне місце у цій сфері відводилося публічним виступам, друкованим виданням, теле- та радіомовленням, то сьогодні чинне місце займає Інтернет. Країни-учасниці занепокоєні безконтрольністю всесвітньої мережі, яка використовується у терористичних цілях та порушує права у різних сферах людини. В цих умовах постало питання щодо роботи поваги та взаєморозуміння стосовно свободи вираження поглядів особливо через Інтернет. Отже, ОБСЄ діє у відповідності із міжнародними стандартами не порушення права на свободу поглядів, але закликає до заходів щодо запобігання негативу у Європі та світі в цілому, які можуть бути спричинені даним правом.

Висновки. Отже, результатом багаточисленних війн, Європейська спільнота прагнула до побудови нової демократичної Європи в основі якої

була поставлена людина, а саме: її права, особливо право на свободу вираження поглядів. Дане право і дало можливість будувати вільні демократичні держави. В умовах двосторонніх відносинах суспільство та держава дане право набуває різного характеру, що викликає постійні дискусії навколо права на свободу вираження поглядів.

Розглянуті приклади свободи вираження поглядів пояснили сутність та проблематику її існування. Право на свободу слова, ідей, поглядів має тонку грань її розуміння так як вона може носити, як негативний так і позитивний характер. Але тлумачення ролі свободи вираження поглядів лишається безперечним, яка полягає в необхідності передумови та основи існування демократії й захисту суспільства в цілому.

Список літератури

1. Маковей М. Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод. Статья 10. Право на свободу выражения своего мнения: прецеденты и комментарии / М.Маковей, Е.А.Чефранова; Рос. акад. правосудия. - М., 2001. - 151 с.
2. Иренеуш Ц. Каминьски Свобода выражения мнения в европейской Конвенции по правам человека. – Варшава, 2005. - 63 с.
3. Дженіс М. Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування : пер. з англ. / М. Дженіс, Р. Кей, Е. Бредлі. — К. : АртЕк, 1997. — 624 с.

4. Freedom of Expression in the Supreme Court: the defining cases / ed. by Terry Eastland. – New York, 2000. – 398 p.

5. Колодій А. М. Права людини і громадянина в Україні : навч. посіб. / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. — К. : Юрінком Інтер, 2003. — 336 с.

6. Лутковська В. Право на свободу вираження поглядів у рішеннях Європейського суду з прав людини/ Лутковська В. // Право України. - 2003. - №12. - С. 30-33

7. Полешко А. Рада Європи - на захисті прав людини / А. Полешко //Право України. - 1999.-№7. - С.36-38.

8. Раданович Н. Міжнародно-судові засоби імплементації Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод/ Раданович Н. // Право України. 1999, №12. С.36-38.

9. [Петрова Н.](#) Свобода слова як гарантія забезпечення демократії у державі / Н. Петрова // Право України. - 1999. - №12. - С. 39-41

10. Заключительный акт Соперничества по безопасности и сотрудничеству в Европе от 1 августа 1975 г. [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_055

11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_004

Стаття надійшла до редколегії 10 грудня 2010 року.

Рекомендована до опублікування у "Віснику" членом редколегії А.З. Георгіціою.

E.V. Titko

Freedom of View Expression – One of the Most Important Vectors of European Democracy Summary

The article is disclosed to the problem of freedom of expression. Special role taken to the analysis freedom of expression in conditions of the different social levels. There is main basic freedom of expression - democracy is primary principle in the relations of society and state in the system of international relations because just democracy comes forward the main criterion of freedom of expression, speech and ideas.

Key words: freedom of expression, democracy.

E.V. Titko

Свобода вираження взглядов – один из важнейших векторов европейской демократии Аннотация

Статья посвящена проблеме свободы выражения взглядов. Особенная роль отводится анализу свободу выражения взглядов на разных социальных уровнях. Выделяется основа выражения взглядов – это демократия как первоочередность в отношениях общества и государства в системе международных отношений так как именно демократия выступает главным критерием свободы слова, мысли, идей и взглядов.

Ключевые слова: свобода выражения взглядов, демократия.